

บทที่ 4

ยุทธวิธีสร้างเครือข่ายทางสังคมของผู้หญิงในชุมชน

บทนี้จะกล่าวถึงความสัมพันธ์ของผู้หญิงที่ตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปที่ขยายขอบเขตความสัมพันธ์ออกไปนอกกรอบสถานที่ทำงาน (non-work relation) หรืออาจจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นความสัมพันธ์ที่นอกเหนือจากการเป็นเพื่อนร่วมงาน เครือข่ายทางสังคมของผู้หญิงที่ถูกสร้างขึ้นจะมีรูปแบบที่หลากหลาย และถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการเข้าถึงและจัดการทรัพยากร ในจุดนี้บ่งบอกถึงความเป็น “ผู้กระทำ” ของผู้หญิงได้เป็นอย่างดี เครือข่ายจะประกอบด้วยผู้หญิงทั้งที่อยู่ในกลุ่มฐานะเท่าเทียมกัน และต่างกลุ่มฐานะ

ภาพของพวกเธอจะปรากฏอยู่ในความสัมพันธ์ที่มีต่อคนอื่น ๆ ในชุมชน โดยมีแนวความคิดว่าด้วยความสัมพันธ์ต่างตอบแทน⁸ (relation of reciprocity) แทรกอยู่ ซึ่งปรากฏออกมาในรูปแบบของการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างญาติมิตรพี่น้องและเพื่อนบ้าน อันเป็นความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันและเป็นรูปแบบของความร่วมมือทางเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานภายในชุมชน นอกจากนี้แนวความคิดเกี่ยวกับ “การเลี้ยง” ในความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างครอบครัว เครือญาติ และกลุ่มคนต่างฐานะ ก็มีส่วนสำคัญในการสร้างและดำรงอยู่ของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งทั้งผู้หญิงและผู้ชายต่างก็วนเวียนอยู่ในความสัมพันธ์ดังกล่าว

ยุทธวิธีของผู้หญิงที่ใช้ในการจัดการแรงงานในชุมชนสามารถกล่าวได้ว่ามีหลากหลายระดับ ทั้งในหมู่เครือญาติและผู้ที่ไม่ใช่เครือญาติ ได้แก่คู่อุปถัมภ์ และเพื่อนบ้านที่มีฐานะทัดเทียมกัน ทั้งนี้เพื่อรักษาความเป็นกลุ่มก้อนของพวกพ้องที่ผู้หญิงเหล่านี้สังกัดอยู่ และอำนวยความสะดวกในด้านการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ยุทธวิธีของผู้หญิงจะสัมพันธ์โดยตรงกับโครงสร้างทางอำนาจของครอบครัว สำหรับชุมชนพื้นที่ศึกษาพบว่ามีรูปแบบของความร่วมมือระหว่างผู้หญิงมากมายหลายลักษณะ บางรูปแบบเป็นความร่วมมือของเครือข่ายทั้งเพศหญิงและเพศชาย มีทั้งรูปแบบความร่วมมือทางเศรษฐกิจแบบยังชีพและเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่ ความร่วมมือทางการเมือง และความร่วมมือทางการเงิน อาจกล่าวได้ว่าตามการเปรียบเทียบกับแนวคิดของ

⁸ ยศ สันตสมบัติ กล่าวว่า การให้สินค้าและบริการเพื่อแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ (reciprocity) เป็นการให้หรือการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการโดยไม่มีการใช้เงินเป็นสื่อกลาง ระบบการแลกเปลี่ยนนี้ยังแบ่งออกได้เป็น 3 แบบ คือการให้โดยไม่หวังผลตอบแทนโดยตรงและทันที (generalized reciprocity) การให้หรือการแลกเปลี่ยนแบบสมดุล (balanced reciprocity) และการแลกเปลี่ยนแบบลบ (negative reciprocity), ดูใน ยศ 2537, มนุษย์กับ วัฒนธรรม, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Lamphere (1974) สังคมในพื้นที่ศึกษามีลักษณะโครงสร้างทางอำนาจของครอบครัวในลักษณะที่สิทธิและอำนาจมีการแบ่งสรรร่วมกันทั้งหญิงชาย ซึ่งผู้หญิงไม่จำเป็นต้องใช้เล่ห์เหลี่ยมที่จะมีอิทธิพลอยู่เบื้องหลังการกระทำของผู้ชาย ดังจะเห็นได้จากการที่ผู้หญิงสามารถสร้างข้อผูกมัดที่เกิดจากความร่วมมืออย่างมั่นคงกับเครือญาติเพศหญิง และผู้หญิงคนอื่น ๆ ในการประกอบกิจกรรมประจำวัน

1 การสร้างความสัมพันธ์ต่างตอบแทนระหว่างผู้หญิง

ความสัมพันธ์ต่างตอบแทนเป็นกฎเกณฑ์ของสมาชิกในเครือข่ายที่ยึดถือเป็นบรรทัดฐานความสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งนี้เครือข่ายของเพศหญิงจะอยู่บนพื้นฐานของความผูกพันในระบบเครือญาติและถิ่นที่อยู่ ซึ่งมีที่มาจากอุดมการณ์ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษของสังคมไทยภาคเหนือ ความเชื่อดังกล่าวได้ร้อยรัดความผูกพันในหมู่ผู้หญิงที่อยู่ในสายตระกูลเดียวกัน และกำหนดให้เป็นประเพณีว่าหลังจากการแต่งงานจะต้องสร้างครอบครัวบนที่ดินของฝ่ายหญิง รวมทั้งมีระบบการสืบทอดมรดกที่ดินตามสายตระกูลฝ่ายหญิงเป็นหลัก ดังนั้นสายสัมพันธ์ในหมู่ผู้หญิงจึงแน่นแฟ้นและมีความร่วมมือในหมู่สมาชิกเครือข่ายอย่างชัดเจนกว่าการชิงดีชิงเด่น หรือความขัดแย้ง

ในบริบทของพื้นที่ศึกษา การย้ายถิ่นฐานของประชากรวัยแรงงานช่วงอายุระหว่าง 20 ปีขึ้นไปมีต่ำมาก เนื่องจากชุมชนอยู่ในเขตการผลิตหัตถอุตสาหกรรมเพื่อการท่องเที่ยว ทำให้แรงงานส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้างในท้องถิ่นใกล้บ้านของตนเอง ประกอบกับระดับการศึกษาของคนในวัย 30 ปีขึ้นไปส่วนใหญ่อยู่ในระดับชั้นประถมศึกษา (ประถม 4 และประถม 6) พวกเขาจะเลือกทำงานใกล้บ้านมากกว่าจะย้ายถิ่นออกไปประกอบอาชีพในจังหวัดต่างไกล สำหรับแรงงานวัย 20 - 29 ปีเป็นแรงงานรุ่นใหม่ที่มีระดับการศึกษาสูงกว่ากลุ่มแรก และสามารถเข้าถึงการจ้างงานในโรงงานตามอาณานิคมสองฝั่งถนนสายเชียงใหม่ - สันกำแพง ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากชุมชนนัก ด้วยเงื่อนไขดังกล่าวความผูกพันของระบบเครือญาติและถิ่นฐานของผู้หญิงจึงยังคงดำรงอยู่ในชุมชนพื้นที่ศึกษา ความสัมพันธ์ต่างตอบแทนในที่นี้จะปรากฏออกมาในรูปของการแลกเปลี่ยนแรงงานในการจัดงานบุญ ซึ่งต้องอาศัยแรงงานช่วยเตรียมอาหารและพิธีกรรมต้อนรับแขกที่มาร่วมงาน และพบว่า “แรงงาน” ยังคงมีความสำคัญในหมู่สมาชิกของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นด้านการผลิตหรือด้านที่เป็นกิจกรรมอื่น ๆ โดยเฉพาะในชุมชนที่ยังไม่ได้เปลี่ยนผ่านเข้ามาเป็นสังคมเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอย่างเต็มตัว การผลิตเพื่อการยังชีพยังมีความสำคัญในฐานะที่เป็นหลักประกันพื้นฐานในการบริโภคของครัวเรือน และการช่วยเหลือซึ่งกันและกันยังเป็นจริยธรรมที่สมาชิกในชุมชนพึงปฏิบัติ

ก. กรณีศึกษาทางานศพ

ในระหว่างที่ผู้ศึกษาทำการวิจัยราวเดือนมีนาคมที่ผ่านมา ชายคนหนึ่งอายุประมาณ 30 ปีเสียชีวิตลงด้วยโรคดีซ่าน ภรรยาของชายคนนี้เป็นคนในหมู่บ้านเมื่อสามีเสียชีวิตลงก็ได้จัดงานศพเป็นเวลาเจ็ดวัน ในช่วงเจ็ดวันนี้อะไรที่ผู้ศึกษาสังเกตเห็นความเชื่อมโยงบางอย่างที่อยู่ระหว่างความสัมพันธ์ของผู้หญิงโดยเฉพาะผู้ที่อยู่ในกลุ่มทำงานตัดเย็บเสื้อผ้ารับเหมาช่วง และความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของเพศหญิงและเพศชายในครัวเรือน ซึ่งในที่สุดแล้วไม่สามารถมองแยกออกจากความสัมพันธ์ต่างตอบแทนระหว่างผู้คนในชุมชนแห่งนี้ได้ กระนั้นก็ดี ภาพปรากฏจะช่วยให้วิเคราะห์ความเชื่อมโยงของแนวคิดดังกล่าวได้อย่างมีรูปธรรม

ตลอดเจ็ดวันของการจัดงาน ผู้มาร่วมงานศพอย่างสม่ำเสมอเกือบทั้งหมดจะเป็นผู้หญิง ซึ่งมีทั้งอายุรุ่นราวคราวเดียวกันกับภรรยาผู้ตาย และวัยอาวุโสกว่า ในเขตที่จัดไว้สำหรับทำอาหารต้อนรับแขกจะชุมนุมไปด้วยผู้หญิงในชุดไว้ทุกข์ ช่วยกันทำอาหาร เตรียมจัดสำหรับกับข้าวเลี้ยงพระ ล้างถ้วยจาน รวมถึงจัดดอกไม้ประดับโรงศพ ส่วนอีกมุมหนึ่งของบ้านงานจะเป็นที่ชุมนุมของคนเฒ่าคนแก่ ผู้หญิงสูงอายุนั่งคุยกันเบา ๆ ขณะที่มือก็เตรียมทำสะดวกที่ใช้ประกอบพิธีเลี้ยงผีบ้าน และใส่เครื่องทาน ผู้ชายในวัยฉกรรจ์ช่วยกันกางเต็นท์สำหรับจัดเป็นที่รับแขกมาพัก สวดตอนกลางคืน แน่นอนว่าตลอดเวลาที่มีการจัดงาน การทำอาหารต้อนรับแขกจะมีอยู่ตลอดเวลา ผู้หญิงเหล่านั้นผลัดเปลี่ยนเวลายามาช่วยงาน แม้ว่าหญิงที่เป็นแม่บ้านเหล่านี้จะมีภาระต้องทำในส่วนของการครัว คือการทำอาหารเข้าเย็นสำหรับให้ลูกและสามีกินก่อนไปทำงาน และเรียนหนังสือ หลังจากนั้นจึงทยอยกันไปช่วยงานที่บ้านศพ เพื่อเตรียมอาหารเลี้ยงพระช่วงเพล กว่าพิธีเลี้ยงพระจะเสร็จสิ้นและทำความสะอาดถ้วยชามในมือดังกล่าว เวลาที่ล่วงเลยมาจนถึงเวลาบ่ายสองโมงเศษ คนช่วยงานในผลัดแรกกลับไปทำงานที่บ้านคือเย็บผ้าที่ค้างไว้ บ้างก็หยุดงานไปเลยตลอดเจ็ดวัน บ้างก็ไปเย็บผ้าเฉพาะช่วงบ่ายก่อนที่จะไปช่วยงานศพในช่วงเย็น

ผู้ศึกษาถามหญิงเย็บผ้าเหล่านี้ว่าทำไมต้องหยุดงาน การไปช่วยงานในตอนกลางคืน และให้เงินช่วยก็น่าจะเพียงพอแล้วมิใช่หรือ พวกเขาตอบว่า “ทางนี้เน้นแรงมากกว่าเงิน” คำตอบนี้ทำให้ผู้ศึกษาต้องหันกลับมาทบทวนภาพปรากฏอีกครั้งว่ามีแนวความคิดใดแฝงอยู่ คำถามแรกคือทำไมผู้หญิงเย็บผ้าของทั้งสองกลุ่มถึงให้ความสำคัญกับการไปช่วยงานบุญมากกว่าการหารายได้ และคำถามต่อมาคือ ทำไมต้องเป็นผู้หญิงที่มีหน้าที่หลักในการไปช่วยงานบุญตามบ้านต่าง ๆ ที่จัดขึ้น และผู้ชายไปอยู่เสียที่ไหน

ผู้ศึกษาได้นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาทบทวนประกอบกันกับแนวคิดเรื่องการแบ่งหน้าที่ของหญิงชายในครัวเรือน พบว่า “งาน” ที่ผู้หญิงในชุมชนนี้เลือกทำก็จะสอดคล้องกับแนว

ความคิดที่มักอิงอยู่กับพื้นฐานทางธรรมชาติเป็นหลัก กล่าวคือโดยธรรมชาติแล้วผู้หญิงมีร่างกายที่อ่อนแอกว่าผู้ชาย และการที่ผู้หญิงต้องตั้งครุภและเลี้ยงดูลูก ทำให้ไม่เป็นการสะดวกหากจะออกไปทำงานไกลจากบ้าน ดังนั้นหน้าที่ในการทำงานของผู้หญิงจะเกี่ยวข้องกับการเป็นแม่และทำงานบ้านเป็นหลัก หน้าที่และเกียรติที่ผู้หญิงจะได้รับจากสังคม และจากคนในครอบครัวก็คือการดำรงตนเป็นแม่บ้านที่ดี แต่เมื่อครัวเรือนมีความจำเป็นต้องอาศัยรายได้ที่เป็นเงินสดมาใช้จ่ายเนื่องจากลำพังผู้ชายเพียงคนเดียวไม่สามารถหามาได้เพียงพอสำหรับเลี้ยงดูสมาชิกทุกคนในครอบครัว ผู้หญิงจึงต้องมีบทบาททางเศรษฐกิจควบคู่กับชายอย่างเลี่ยงไม่ได้ และ “งาน” ที่ผู้หญิงในชุมชนเหล่านี้เลือกทำก็คือ งานที่สามารถทำอยู่กับบ้านได้ เพื่อพวกเธอจะสามารถดูแลลูกและสามี รวมถึงสมาชิกคนอื่น ๆ ในครอบครัวของเธอ งานตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปแบบรับเหมาช่วงจึงเป็นทางเลือกที่ผู้หญิงเหล่านี้มองหาในอันดับต้น ๆ ด้วยลักษณะของความยืดหยุ่นด้านเวลาทำงาน และสถานที่ทำงานก็อยู่ในหมู่บ้านนั่นเอง ส่วนผู้ชายในหมู่บ้านนี้ส่วนใหญ่จะทำงานนอกชุมชน คือเป็นกรรมกรงานก่อสร้าง โดยเฉพาะช่วงฤดูหลังการทำนา งานก่อสร้างจะคึกคัก ทั้งในเขตชานเมืองและในเขตเมืองเชียงใหม่ บทบาทการทำงานนอกชุมชนของผู้ชายเด่นชัดอย่างมากถึงปัจจุบันโดยเฉพาะระยะปี 2535 เป็นต้นมา นับเป็นปีทองของธุรกิจก่อสร้าง มีการสร้างบ้านจัดสรร และตึกสูงในจังหวัดเชียงใหม่มากมาย นอกจากนี้รายได้จากการขายที่ดินของชาวบ้านแถบชานเมืองในยุคเศรษฐกิจเฟื่องฟู ซึ่งรวมถึงชาวบ้านในชุมชนสันเวียงเหนือและสันเวียงใต้ด้วย ทำให้ชาวบ้านที่เคยเป็นเพียงกรรมกรก่อสร้างได้ยกฐานะตัวเองมาเป็นผู้รับเหมารายย่อย อย่างไรก็ตามงานก่อสร้างในช่วงปี 2539 - 2541 ได้กลับซบเซาลง งานก่อสร้างจึงจำกัดอยู่เพียงแค่การสร้างบ้านเรือนตามหมู่บ้านของตนเองและหมู่บ้านใกล้เคียงเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากความซบเซาของธุรกิจบ้านและที่ดินเริ่มถึงจุดอิ่มตัวนับตั้งแต่นั้นมา

อาจกล่าวได้ว่าบทบาทและหน้าที่ของผู้หญิงในชุมชนนี้ผูกติดอยู่กับบ้านและชุมชน ส่วนบทบาทของผู้ชายก็จะผูกติดอยู่กับการทำงานนอกบ้าน จากการสัมภาษณ์สามีภรรยาคนหนึ่งซึ่งสามีเป็นกรรมกรก่อสร้าง และภรรยาทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยตัดผ้าของกลุ่มที่สอง กลุ่มของเธอนั้นมีคนตัด 2 คน และคนทำหน้าที่เย็บ 6 คน ประสพการณ์ในการทำงานพอจะมั่นใจได้ว่าจะสามารถยกระดับตนเองเป็นผู้รับเหมาช่วงได้ แต่เธอกล่าวว่าเธอเลือกที่จะเป็นแค่คนตัดผ้าของกลุ่มของเธอเท่านั้น เพราะการเป็นผู้รับงานจะทำให้เธอต้องออกไปติดต่อกับคนภายนอกชุมชนบ่อย ๆ และไม่สามารถรับประกันได้ว่างานที่เธอรับมาทำนั้นจะได้ค่าตอบแทนครบถ้วน หรืออาจจะไม่ได้เลย เพราะเธอเคยเห็นผู้รับงานในหมู่บ้านอื่นที่อยู่ติดกับหมู่บ้านของเธอถูกโกงค่าแรง ข้อสำคัญการทำงานในหมู่บ้านในฐานะคนตัดผ้าที่เธอทำอยู่นั้น เธออธิบายว่าทำให้เธอสามารถจัดการเวลา

ทำงานได้ตามความเหมาะสม เมื่อมีงานที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากคนในหมู่บ้านเธอก็จะสามารถหยุดงานไปร่วมกิจกรรมเหล่านั้นได้ เช่นงานศพ งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานบุญ ประเพณีต่าง ๆ ที่เป็นงานของชุมชน หรือเวลาที่ทางโรงเรียนเรียกประชุมผู้ปกครองนักเรียนเธอก็ต้องไปร่วมประชุมในฐานะกรรมการคนหนึ่ง และลูกสาวของเธอซึ่งกำลังเรียนจบการศึกษาระดับ ประถมจากโรงเรียนในหมู่บ้าน ก็ต้องการแม่คอยดูแลเรื่องอาหารการกิน คอยให้คำแนะนำว่าควร จะเรียนต่อโรงเรียนอะไร ซึ่งตามความคิดของเธอนั้นลูกจะเข้าโรงเรียนมัธยมในปีการศึกษาหน้า ทุกอย่างเป็นสิ่งใหม่สำหรับเธอและลูก เธอต้องการใกล้ชิดกับลูกมาก ๆ หากเธอจะต้องทำงานที่ ต้องติดต่อกับคนภายนอกบ่อย ๆ หรือทำงานนอกหมู่บ้าน ครอบครัวของเธอก็จะไม่มีคนไปร่วม งานดังกล่าว เนื่องจากสามีก็ต้องทำงานนอกหมู่บ้านเป็นประจำอยู่แล้ว เธอจะไม่มีเวลาให้กับหน้า ที่ในส่วนนี้ ดังนั้นคนที่เหมาะสมก็คือตัวเธอ ฝ่ายสามีนั้นก็มีความเห็นว่า ผู้หญิงที่ความรู้ยังไม่ ควรไปเผชิญอันตรายนอกหมู่บ้าน การทำงานในหมู่บ้านจะปลอดภัยกว่า และในฐานะที่เขาเป็น ผู้ชายก็ต้องปกป้องภรรยาโดยการออกไปทำงานที่ลำบากนอกหมู่บ้านเสียเอง ถ้าปล่อยให้ภรรยา ออกไปทำงานนอกหมู่บ้านเขาจะถูกคนอื่น ๆ ตำหนิเขาได้ โดยความเห็นส่วนตัวที่มีต่อภรรยาของ เขานั้น เขาคิดว่าภรรยาของเขาไม่มีความคิดที่จะเป็นหัวหน้าใคร (หมายถึงการเป็นผู้รับงานและมี ลูกน้องทำงานตามหน้าที่ที่เธอมอบหมายให้) ขั้วจักรยานยนตร์ก็ไม่ใช่ ถนนใหญ่หน้าหมู่บ้านมี รถมากจะเป็นอันตรายได้

การพูดคุยถึงหน้าที่หญิงชายในครอบครัวระหว่างสามีภรรยา ปังบอกถึงโลกทัศน์การ แบ่งงานตามเพศที่(สังคม)กำหนดให้ชายและหญิงมีหน้าที่กันคนละขอบเขต ให้ผู้หญิงทำงานใน ขอบเขตของบ้าน (domestic sphere) และให้ผู้ชายทำงานในขอบเขตสาธารณะ (public sphere) “จากธรรมเนียมปฏิบัติของชนบทไทยแต่เดิมนั้น พบว่าส่วนใหญ่แล้ว ผู้หญิงจะเป็นฝ่ายที่อยู่กับ ครอบครัวและชุมชนที่ตนเองถือกำเนิดโดยตลอด รวมทั้งเป็นผู้สืบทอดที่ดินทำกินของชุมชนด้วย” (วารุณี, 2538 : 1) ดังนั้นบทบาทในการต่อยอดความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนจึงเป็นผู้หญิง เพราะองค์ประกอบเกี่ยวกับการแบ่งงานตามเพศดังกล่าว รวมทั้งประเพณีการสืบทอดสายตระกูล ทางฝ่ายหญิงซึ่งเป็นวิสัยทั่วไปของชาวนาทางภาคเหนือ ที่เป็นสายใยร้อยรัดความสัมพันธ์ดังกล่าว ให้ดำรงอยู่ต่อไป ด้วยเหตุนี้งานศพอาจไม่ได้เป็นเรื่องของเฉพาะคนตาย แต่กลับเป็นเรื่องของคนที่ยังมีชีวิตอยู่ ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน ที่มาร่วมงานศพในแต่ละวันจะพูดคุยซักถามกันกับภรรยา ผู้ตาย เช่นสาเหตุการตาย หลังจากสามีตายแล้วต่อไปจะทำอย่างไร ทำไมถึงเก็บลูกที่อยู่ในท้อง เอาไว้ทั้ง ๆ ที่สามีป่วยหนักมานาน ฯลฯ การปรึกษาหารือกันถึงอนาคตของภรรยาและลูกที่ยังมี ชีวิตอยู่และยังต้องดำรงชีวิตต่อไปเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการจากไปของสามี การได้เห็นหน้าญาติ พี่

น้อง เพื่อนบ้าน ที่มาร่วมงานศพสามารถทำให้ผู้หญิงคนหนึ่งไม่รู้สึกโดดเดี่ยวจนเกินไป ดังนั้นการช่วยงานศพครอบครัวนี้ นอกจากจะเป็นการร่วมแรงแล้ว ยังเป็นการร่วมใจแบ่งเบาความทุกข์ในใจของภรรยาผู้ตาย ไม่ให้รู้สึกโดดเดี่ยวจนเกินไปนัก ในแง่ของคนมาช่วยงานก็เป็นการมาเพื่อต่อยอดความสัมพันธ์ให้ภรรยาผู้ตายรับรู้ว่าเขาไม่ได้อยู่เพียงลำพังในหมู่บ้านนี้

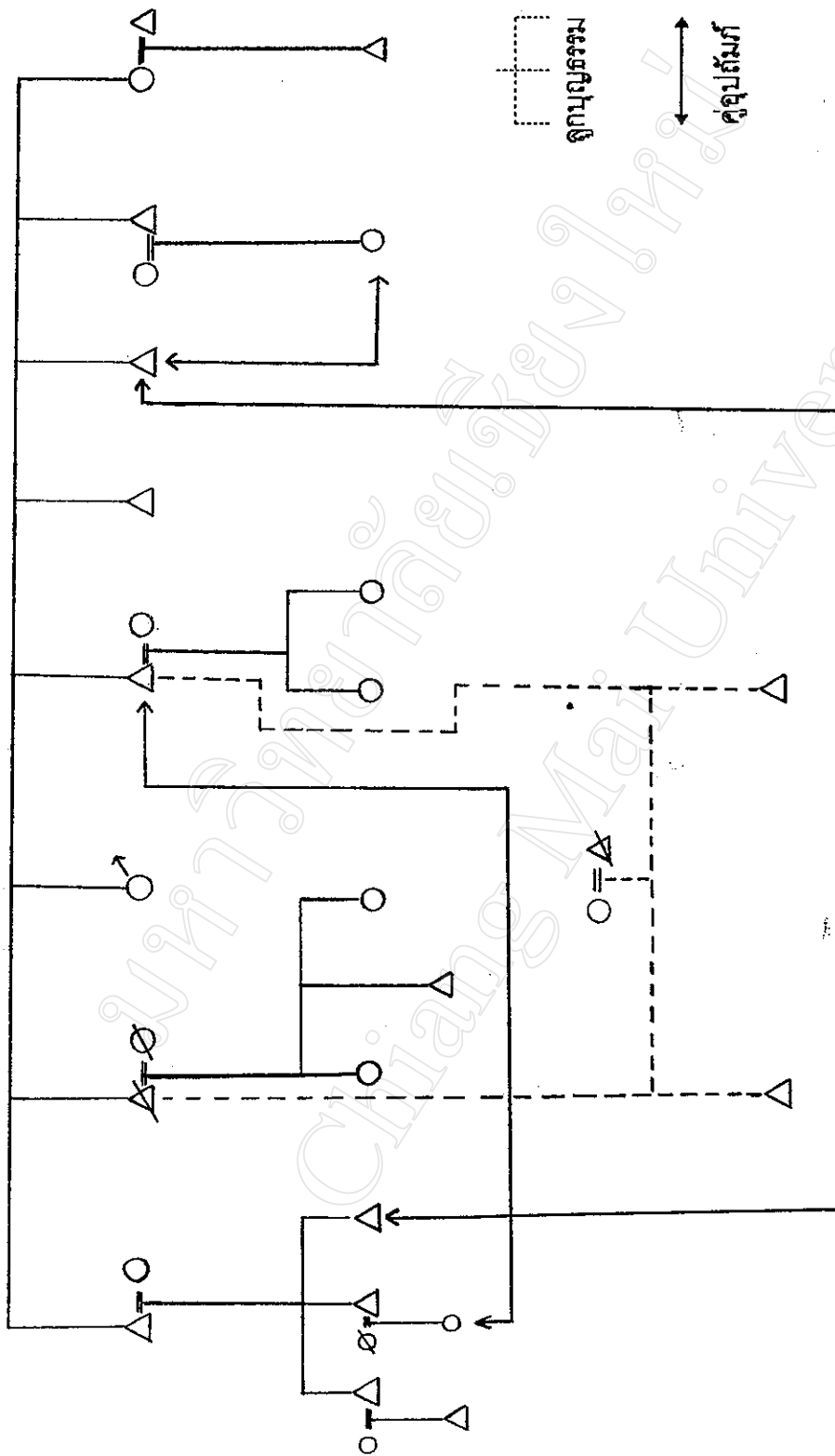
การให้ความสำคัญต่อแรงงานมากกว่าเงินเป็นสิ่งที่น่านำไปพิจารณา เพราะชาวบ้านคนหนึ่งที่เคยไปเปิดร้านขายอาหารในกรุงเทพฯบอกกับผู้ศึกษาว่า ถ้าจัดงานแบบที่กรุงเทพฯจะเสียเงินน้อยกว่านี้มาก เพราะไม่ต้องเสียเงินทำอาหารเลี้ยงแขกทั้งวันทั้งคืนเป็นเวลาถึงเจ็ดวัน ดังนั้นคุณค่าของการร่วมแรงร่วมใจกันในงานเลี้ยงบ้านงานศพคืออะไร ? ในงานเขียนของสก็อต กล่าวถึงจริยธรรมของชาวนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคศตวรรษที่สิบเก้า ว่าเป็นจริยธรรมแบบพอยังชีพ (subsistence ethic) เนื่องจากการดำรงชีพของชาวนาเหล่านี้อยู่ในระดับชายขอบเป็นประชาชนที่ไร้พลังอำนาจในประเทศได้การปกครองของอาณานิคม และพืชผลทางการเกษตรที่ผลิตได้ก็ขึ้นอยู่กับธรรมชาติ ชาวนาเหล่านี้เผชิญกับการถูกขูดรีดค่าเช่าจากเจ้าที่ดินกันทั่วหน้า ความหมายของจริยธรรมระดับพอยังชีพจึงมีนัยทางเศรษฐกิจบนพื้นฐานของหลัก “ปลอดภัยไว้ก่อน” ซึ่งเป็นหลักการการตัดสินใจของชาวนา นอกจากนี้จริยธรรมแบบพอยังชีพยังมีมิติของศีลธรรมหรือบรรทัดฐานทางสังคมด้วย ซึ่งสามารถเห็นได้จากโครงสร้างความสัมพันธ์ต่างตอบแทนของชุมชน การแสดงความชอบไม่ชอบระบบค่าเช่าแบบใดแบบหนึ่ง และการแสดงทัศนะต่อระบบภาษี (Scott, 1976 : 1-12) การขูดรีดในสายตาของชาวนาจะวัดการเอาเปรียบของเจ้าของนา ชนชั้นนำหรือรัฐว่า เมื่อเขาดักตวงค่าเช่าหรือภาษีไปจากตนแล้วชาวนา “เหลืออะไรบ้าง” ดังนั้นสิ่งที่จะเป็นหลักประกันการยังชีพของชาวนาเพื่อไม่ให้ครอบครัวและตนอดตายคือ สำนึกในสิทธิพื้นฐานที่สังคมและเพื่อนร่วมสังคมที่มีจริยธรรมควรจะให้หลักประกันขั้นต่ำเพื่อให้ชาวนาประทังชีวิตอยู่ได้ ฉะนั้นเขาจึงเสนอว่าในวัฒนธรรมของชาวนาจะมีหลักยึดถือกันมากอยู่สองข้อคือ สิทธิที่จะมีพอกิน และการเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน (อนันญา, 2530 : 91-93)

อาจกล่าวได้ว่าการหยุดงานตัดเย็บเสื้อผ้าของผู้หญิงเพื่อมาร่วมงานศพ (หรืองานบุญอื่น ๆ) ของเพื่อนบ้านญาติพี่น้องคือการปฏิบัติตามบรรทัดฐานของศีลธรรมแบบชาวนาที่ต้องเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน การที่เพื่อนบ้านยอมเสียสละรายได้ประจำวันมาร่วมงานก็คือ “การสร้างพันธะผูกพันทางสังคม” ที่ผู้รับจะต้องตอบแทนในโอกาสหน้า ซึ่งเป็นแนวคิดของการแลกเปลี่ยนแบบสมดุล การแลกเปลี่ยนประเภทนี้เป็นการให้พร้อมกับความคาดหวังว่าจะได้รับการตอบแทนโดยทันทีหรือภายในระยะเวลาอันสั้น ดังที่อดีตรับเหมาช่วงรายหนึ่งกล่าวถึงการช่วยงานบุญว่า “หากเราไม่ไปช่วยเขา ถึงคราวที่เราจัดงานบ้างเขาก็ไม่มาช่วยเรา เราก็จะลำบาก”

ข. กรณีศึกษางานวันเกิด

งานวันเกิดที่จัดขึ้น เป็นงานวันเกิดของเด็กชายคนหนึ่งซึ่งเป็นลูกหลานในเครือญาติของหญิงเย็บผ้าที่อยู่ในกลุ่มที่สอง มองผิวเผินอาจเป็นงานของเด็ก ๆ ที่มาร่วมสังสรรค์แสดงความยินดีกันในหมู่เพื่อนฝูง แต่สิ่งที่น่าสังเกตก็คือ การจัดงานได้จำลองรูปแบบงานเลี้ยงของผู้ใหญ่ซึ่งจะมีการเตรียมอาหารเลี้ยงแขก จัดพานดอกไม้ทำบายศรีผูกข้อมือด้วยสายสิญจ์ แขกที่มาร่วมงานเป็นเด็กวัยเดียวกันกับเจ้าของงานวันเกิด ซึ่งเรียนหนังสือชั้นเดียวกัน โรงเรียนเดียวกันในหมู่บ้าน นอกจากนี้จะนำของขวัญมามอบให้เจ้าของงานวันเกิดแล้ว ยังมีการนำเงินเล็ก ๆ น้อย ๆ มาช่วยงาน ในฝ่ายญาติผู้ใหญ่ของเด็กชายคนดังกล่าวซึ่งเป็น พ่อ พี่ ป้า ลุง ทางฝ่ายแม่ก็สาละวนเตรียมสถานที่ เตรียมอาหาร กันตั้งแต่บ่ายก่อนงานเลี้ยงเริ่มในตอนเย็น

ช่วงเวลาดังกล่าวงานเย็บผ้าของกลุ่มที่สองไม่เร่งด่วนอะไรมากนัก พวกเธอทุกคนละมือจากงานมาช่วยกันทำอาหารร่วมกันและรับประทานอาหารเย็นที่ช่วยกันทำมาตั้งแต่บ่ายก่อนงานเริ่ม แม่ของเด็กชายคนนี้กล่าวว่าลูกชายของเธอครบรอบอายุสิบสองปีในปีนี้ และกำลังจะเลื่อนชั้นเรียนมาอยู่ชั้นประถมปีที่ 6 เธอตั้งใจว่าจะสนับสนุนให้ลูกชายบวชเณรในโครงการสามเณรแก้วที่ทางอำเภอจัดขึ้น แม่ของเด็กชายรับผ้าไหมจากบ้านบ่อสร้างมาเย็บร่วมกับพี่สาวสองคนซึ่งเป็นโสดและทำเส้นขนมจีนขายส่งตามร้านค้าต่าง ๆ ในหมู่บ้านใกล้เคียง ส่วนเธอซึ่งแต่งงานและมีลูกแล้วหนึ่งคนก็แยกบ้านมาปลูกในระแวกใกล้ ๆ กัน ความสัมพันธ์ระหว่างเธอกับพี่สาวทั้งสองนอกจากจะเป็นความสัมพันธ์ทางสายเลือดแล้ว ยังเป็นเสมือนผู้ร่วมงาน (เย็บผ้าไหมและทำเส้นขนมจีน) และลูกชายของเธอก็ได้รับการอุปถัมภ์จากพี่สาวคนถัดจากเธอในด้านการเรียน และยังช่วยเธอเลี้ยงดูลูกชายในช่วงที่ลูกยังเล็ก ซึ่งมักจะเรียกการอุปถัมภ์แบบนี้ว่า “เลี้ยง” นอกจากนี้ผู้เป็นป้าจะเลี้ยงหลานชายลูกของน้องสาวแล้ว เธอยัง “เลี้ยง” หลานสาวซึ่งเป็นลูกของพี่สาวด้วยและเมื่อเด็กทั้งสองโตขึ้นก็มีหน้าที่ที่จะต้อง “เลี้ยง” ป้าหรือน้าสาวคนนี้เป็นกรตอบแทนบุญคุณ ส่วนหญิงเย็บผ้าสี่คนจากกลุ่มที่สองที่มาช่วยงานก็มีศักดิ์เป็นลูกพี่ของเด็กชาย (แต่อายุรุ่นราวคราวเดียวกับแม่ของเด็ก) และหนึ่งในสี่คนนั้นเองก็เป็นพี่สาวของเด็กหญิงที่ได้รับการอุปถัมภ์จากน้าสาวคนดังกล่าว นอกจากนี้เด็กชายเล็ก ๆ อีกคนหนึ่งซึ่งเป็นลูกชายของหญิงเย็บผ้ากลุ่มที่สองก็ยังได้รับการอุปถัมภ์จากน้องสาวของยายแท้ ๆ (หรือเรียกว่าเป็นน้าสาวของแม่เด็ก) เนื่องจากพ่อของเด็กชายเสียชีวิตตั้งแต่เด็กชายยังไม่เกิด (ดูแผนภาพที่ 6 ประกอบ) ระบบอุปถัมภ์ในหมู่เครือญาติข้างแม่ของเด็กชายคนนี้ไม่ใช่กรณีพิเศษ แต่กลับเป็นกรณีทั่วไปที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่ในชั้นแม่ของเด็กชาย และเป็นระบบที่มีความสัมพันธ์กับระบบการสืบมรดกที่ดินในหมู่เครือญาติ ซึ่งจะอภิปรายในหัวข้อถัดไป

ภาพ 6 แสดงความสัมพันธ์เชิงอุปกับระหว่างเครือข่าย

การจัดงานวันเกิดของเด็กชายจึงเป็นเหมือนเวทีการแสดงเล็ก ๆ ที่สามารถบ่งบอกความสัมพันธ์ของผู้คนที่อยู่หลังจาก โดยมีเด็กชายเป็นศูนย์กลางของความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องและเครือญาติ การทำงานร่วมกันในหมู่เครือญาติและเพื่อนบ้านของหญิงเย็บผ้า ยังช่วยตอกย้ำความสัมพันธ์อันดีให้แน่นแฟ้นขึ้น และช่วยผลิตซ้ำความเป็นกลุ่มและชุมชน จากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งสืบต่อไป

2 การสร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างกลุ่มเครือญาติ

ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติของแรงงานตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปของกลุ่มที่สอง นอกเหนือจากการเป็นพี่น้องสายเลือดเดียวกันแล้ว ยังมีชั้นของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเครือญาติของตนที่เป็นความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ซ้อนทับอยู่อีกชั้นหนึ่งด้วย

“ลูกเก็บ” หมายถึงบุตรบุญธรรม คู่สามีภรรยาที่ไม่มีลูกมักจะขอลูกหลานของญาติพี่น้องมาเลี้ยงเป็นลูก กรณีดังกล่าวอาจมองได้ว่าเป็นการเพิ่มแรงงานเข้ามาในครอบครัว ซึ่งใช้ระบบความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ในการสร้างความผูกพันระหว่างเครือญาติ ผู้อุปถัมภ์มักมีฐานะดีและมอบความช่วยเหลือให้แก่ครอบครัวพ่อแม่ของเด็กที่ตนรับมาเลี้ยงเป็นการตอบแทน ความคาดหวังของพ่อแม่บุญธรรมที่มีต่อตัวเด็กนอกจากจะช่วยเป็นแรงงานให้กับตนเมื่อเด็กโตขึ้นแล้วยังอาจหวังว่าลูกบุญธรรมจะดูแลตนในวัยชรา กรณีตัวอย่างที่พบในพื้นที่ศึกษามีข้อสังเกตเกี่ยวกับการเลือกรับเด็กมาเลี้ยงเป็นลูกบุญธรรม กล่าวคือผู้รับเด็กมาเลี้ยงจะเลือกเด็กที่อยู่ในเครือญาติฝ่ายมารดาของตน หรือเป็นเครือญาติของฝ่ายภรรยา พ่อแม่บุญธรรมบางคู่ก็จะเลือกเพศของเด็กด้วย (ดูแผนภาพที่ 6 ประกอบ)

จากฝั่งความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่บุญธรรมกับเครือญาติของลูกบุญธรรม จะสังเกตได้ว่าพ่อแม่บุญธรรมจะเลือกรับเด็กผู้หญิงมาเป็นลูกบุญธรรม ผู้ให้ข้อมูลเป็นพี่สาวคนโตของผู้หญิงที่ถูกรับไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม เธอกล่าวว่าอัยยา (พ่อแม่บุญธรรม) ไม่มีลูกและเลือกเอาแต่น้องสาวของเธอโดยยกเว้นเธอซึ่งเป็นลูกสาวคนแรก มาเอาลูกสาวคนที่สอง สี และหก ไปเป็นลูกเพื่อว่าพ่อแม่แท้ ๆ ของเธอจะได้มีลูกสาวไว้บ้าง แม้ว่าความจริงแล้วอัยยาอยากได้ลูกสาวทุกคนของพ่อแม่ไปเลี้ยงเป็นลูกก็ตาม ลูกทั้งแปดคนได้สิทธิรับมรดกที่ดินจากพ่อแม่ที่แท้จริงเท่า ๆ กัน (คนละไร่เศษ) ส่วนผู้ถูกรับไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรมของอัยยาก็จะได้รับมรดกที่ดินจากพ่อแม่บุญธรรมอีกด้วย (คนละ 5 - 6 ไร่) อย่างไรก็ตามลูกสาวคนที่สี่ซึ่งถูกรับไปเลี้ยงเป็นลูกบุญธรรมของอัยยาและเลี้ยงอัยยาอยู่ในปัจจุบัน ก็เห็นว่าตนได้รับมรดกจากพ่อแม่บุญธรรมมากพออยู่แล้วจึงรับที่

ดินจากพ่อแม่แท้ ๆ ของตนเพียง 3 งานซึ่งเป็นที่ดินปลูกบ้านเท่านั้น การรับบุตรบุญธรรมมาเลี้ยงจึงเท่ากับว่าเป็นการผนวกที่ดินและแรงงานของสองครัวเรือนเข้าไว้ด้วยกัน

แม้จะมีการแบ่งสรรที่ดินกันเรียบร้อยแล้วในชั้นลูกเนื่องจากพ่อแม่เสียชีวิตลงไป และพ่อบุญธรรมก็แก่ชราลงมาก ส่วนแม่บุญธรรมก็เสียชีวิตลงแล้วเช่นกัน แต่ความเหนียวแน่นของการรวมกลุ่มแรงงานระหว่างเครือญาติยังคงดำรงอยู่เนื่องจากการมีที่ดินทำกินต่อครัวเรือนไม่มากนัก เมื่อรวมกับที่ดินของสามีหรือภรรยา ก็เพียงพอต่อการปลูกข้าวเหนียวไว้บริโภคในครัวเรือนได้ ในจำนวนพี่น้องแปดคนก็จะมีการจับคู่แยกย่อยออกไปเป็นพันธมิตรกันในการทำนา และการทำงานอื่น ๆ โดยจะมีทั้งความใกล้ชิดแบบพึ่งพาอาศัยหรือเกื้อกูลกันเข้มข้นกว่าพี่น้องคู่อื่น ๆ เช่น

ลูกสาวคนแรก รับงานปักผ้าโหลมาจากน้องสาวคนที่ห้า หก และแปด เป็นแม่ของผู้หญิงที่อยู่ในกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้ากลุ่มที่สองถึงสองคนซึ่งแต่งงานแล้ว คนหนึ่งอยู่กับแม่ อีกคนหนึ่งเป็นคนโตแยกครอบครัวไปสร้างบ้านในบริเวณใกล้เคียง ๆ กัน ครัวเรือนของเธอ (ประกอบด้วยลูกสาวคนที่สอง ลูกสาวคนที่สาม หลานชาย สามี และตัวเธอเอง) อาศัยแรงงานจากครอบครัวของลูกสาวคนโตในการทำนาร่วมกับครอบครัวของน้องสาวคนที่สี่ และแลกเปลี่ยนแรงงานกับญาติคนหนึ่งซึ่งเป็นหญิงเย็บผ้าของกลุ่มที่หนึ่งด้วย ซึ่งแม่ที่ชราของหญิงเย็บผ้าคนนี้ก็รับผ้าโหลมาปักจากแหล่งเดียวกันกับเธอ

ลูกสาวคนที่สองซึ่งปัจจุบันเสียชีวิตลงแล้ว มีลูกสาวซึ่งเป็นช่างเย็บผ้าในกลุ่มที่สอง และมีความสนิทสนมใกล้ชิดกับผู้รับเหมางานมากที่สุด เนื่องจากแม่ของผู้รับเหมางานเป็นน้องสาวของพ่อบุญธรรมของแม่ตน ผู้หญิงทั้งสอง “ฮักกันคิดเป็นพี่เป็นน้อง ได้ก็กินด้วยกัน เวลาเย็บนาก็เย็บด้วยกัน”

ส่วนลูกสาวคนที่สี่เนื่องจากได้รับมรดกจากทางพ่อแม่บุญธรรมและสามีก็มีฐานะดี เธอรับภาระเลี้ยงดูพ่อบุญธรรมที่แก่ชราเอง นอกจากนี้ยังมีความใกล้ชิดกับพี่สาวคนโตในลักษณะเป็นผู้เกื้อกูลครอบครัวของพี่สาวด้วย ดังจะเห็นได้จากการร่วมกันทำนากับครัวเรือนของพี่สาวคนโต และช่วย “เลี้ยง” หลานชายของพี่สาวซึ่งกำพร้าพ่อตั้งแต่ยังไม่เกิด โดยหลานชายเรียกสามีตนว่า “พ่อ”

และลูกสาวคนที่หก ในวัยเด็กเคยถูกรับไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรมของอุยหาเช่นกัน แต่กลับมาอยู่ที่บ้านเสียก่อนเพราะติดพ่อแม่มากกว่า เธอไม่ได้แต่งงานและรับผ้าโหลมาเย็บอยู่ที่บ้านร่วมกับพี่สาวที่เป็นโสดเช่นกัน (โดยอาศัยอยู่ที่บ้านของพ่อแม่) นอกจากนี้เธอและพี่สาวก็ทำเส้นขนมจีนขายส่งร้านค้าอีกด้วย งานในส่วนที่เป็นการเย็บผ้าและทำเส้นขนมจีนยังมีน้องสาวคนเล็กมาร่วมทำด้วย ลูกสาวคนที่หกกับพี่สาวคนที่ห้าและครอบครัวของน้องสาวคนเล็กนอกจากจะมี

ความใกล้ชิดกันในการทำงานร่วมกันแล้ว ยังมีลักษณะของการเกื้อกูลกันด้วยกล่าวคือลูกสาวคนที่หนึ่งยัง “เลี้ยง” ลูกชายของน้องสาวคนเล็กด้วย นอกจากนี้เธอยัง “เลี้ยง” หลานสาวอีกคนหนึ่งซึ่งเป็นลูกสาวคนเล็กของพี่สาวคนโต และ “เลี้ยง” ลูกสาวของน้องชายคนถัดจากเธอด้วย

ด้านการทำนาแม้จะได้รับที่ดินจากพ่อแม่มาเพียงไรก็ตาม เธอก็ยังต้องอาศัยแรงงานจากเครือญาติคนอื่น ทำด้วยกัน กล่าวคือเธอและพี่สาวซึ่งเป็นโสด (รวมที่นาของสองคนนี้เท่ากับ 3 ไร่) จะทำนาร่วมกับครอบครัวของพี่สาวคนที่สี่เนื่องจากพวกเธอไม่มีแรงงานเพียงพอ โดยเฉพาะแรงงานชายที่ทำหน้าที่ไถนา พวกเธอต้องอาศัยพี่เขยและหลานชายมาช่วยไถนาด้วย และตัวเธอนั้นก็จะช่วยดำนาเป็นการตอบแทน

ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างกลุ่มเครือญาติโดยสาระสำคัญแล้วเป็นการสร้างพันธะทางสังคมของคนที่มีฐานะแตกต่างกัน ผู้มีฐานะสูงกว่าจะเสนอการ “ให้” แก่ญาติที่ตนต้องการจะผูกพันด้วย โดยคาดหวังว่าจะได้รับการตอบแทนจากผู้ได้อุปถัมภ์ในอนาคตข้างหน้า ส่วนใหญ่จะเป็นความคาดหวังเกี่ยวกับแรงงาน ที่จะมาช่วยทำการผลิต หรือดูแลผู้อุปถัมภ์ในยามชรา

3 การผสมผสานเครือข่ายของเพศหญิงและเพศชายเข้าด้วยกัน

กลางปี 2541 มีการเลือกตั้งกรรมการสุขาภิบาลตำบล ชาวบ้านสันเวียงเหนือ และสันเวียงใต้ ที่มีสิทธิลงคะแนนเสียงต่างพากันไปลงคะแนนเสียงกันทุกคน เนื่องจากมีคนในหมู่บ้านลงสมัครรับเลือกตั้งถึงสองกลุ่ม กลุ่มแรกลงสมัครในนามของกลุ่มอิสระ (ผู้ลงสมัครประกอบด้วยหมายเลข 3, 4, และ 5) มีตัวเก็งเป็นผู้ลงสมัครหมายเลข 4 (ตัวแทนของบ้านเหนือ) เขามีศักดิ์เป็นพี่ชายแท้ ๆ ของนางบัวมันซึ่งปัจจุบันผันตัวเองมาเป็นช่างตัดผ้าในตัวอำเภอสันกำแพง และมีศักดิ์เป็นลูกพี่ของผู้รับเหมาช่วงกลุ่มที่หนึ่ง กลุ่มที่สองลงสมัครในนามของพรรคประชาธิปไตย (ผู้ลงสมัครประกอบด้วยหมายเลข 7, 8, และ 9) มีตัวเก็งเป็นผู้ลงสมัครหมายเลข 7 (ตัวแทนของบ้านใต้) เจ้าหน้าที่แบ่งหน่วยเลือกตั้งทั้งตำบลออกเป็น 12 หน่วยตามจำนวนหมู่บ้านที่มีอยู่ในตำบล ในหมู่บ้านนี้จึงมีสองหน่วยเลือกตั้ง ผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งมีด้วยกันทั้งหมด 32 คน ผู้ที่ได้คะแนนนำ 9 คนแรกจะได้รับการเลือกตั้งเป็นกรรมการสุขาภิบาล ผลปรากฏว่าผู้ลงสมัครหมายเลข 4 ได้รับเลือกตั้งมาในอันดับที่ 9 ด้วยคะแนนเสียง 1,024 คะแนน ส่วนผู้ลงสมัครหมายเลข 7 ตกกรอบอย่างน่าเสียดาย (ได้ที่ 10) เฉือนกันกับหมายเลข 14 ด้วยคะแนนเสียง 1,004 คะแนน

เดิมที่ผู้สมัครหมายเลข 7 และหมายเลข 8 จะลงสมัครในกลุ่มอิสระกลุ่มเดียวกันกับผู้ลงสมัครหมายเลข 4 ซึ่งเป็นคนบ้านเดียวกัน แต่มีเรื่องที่ต้องหมางใจกันเนื่องจากผู้ลงสมัครกลุ่มอิสระอีกสองคน (หมายเลข 3 กับหมายเลข 5) ไม่ค่อยเต็มใจให้เข้ากลุ่มคิดว่าผู้ลงสมัครหมายเลข 7

ฐานะไม่ร่ำรวยพอ เก่งว่าถึงเวลาต้องลงเงินจัดงานเลี้ยงกันผู้ลงสมัครหมายเลข 7 จะไม่มีเงินสมทบด้วย รถของเขาก็เป็นรถกระบะเก่า ๆ ถึงแม้ว่าจะเป็นคนที่มีความตั้งใจทำงานก็ตาม ทำให้ผู้ลงสมัครหมายเลข 7 ต้องแยกตัวออกมาอยู่กับกลุ่มที่ได้รับการสนับสนุนจากพรรคประชาธิปัตย์ ส่วนผู้ลงสมัครหมายเลข 8 ซึ่งในตอนแรกจะลงสมัครในกลุ่มอิสระด้วยก็ถอนตัวออกมาลงสมัครในกลุ่มพรรคประชาธิปัตย์เพราะเรื่อง “ดูถูกคนจน” เขากล่าวว่าเขาและผู้สมัครหมายเลข 7 นามสกุลเดียวกัน คนนามสกุลเดียวกันก็ต้องอยู่ด้วยกัน ในฐานะพรรคประชาธิปัตย์ผู้สมัครจะได้คะแนนเสียงจากหน่วยเลือกตั้งอื่นค่อนข้างต่ำ แต่ก็ยังดีกว่ากลุ่มอิสระที่มีฐานคะแนนเสียงเฉพาะในกลุ่มบ้านสันเวียงเหนือ-ใต้ และบ้านป่าหลวง

ชาวบ้านกล่าวว่าคนบ้านเดียวกันแต่คนต่างความคิดกัน ทำให้แทนที่จะได้รับการเลือกตั้งก็ล้มเหลว กลับต้องแบ่งคะแนนให้กับคนบ้านอื่น เมื่อเป็นเช่นนี้ชาวบ้านได้ ต่างหวังกันว่าผู้ลงสมัครหมายเลข 7 จะได้รับการเลือกตั้งเพราะเท่ากับเป็นการหนุนน้ำให้กับ “คนจน” ดังนั้นตลอดระยะเวลาของการรวบรวมคะแนนจากหน่วยเลือกตั้งต่าง ๆ ที่ละหน่วย ๆ ชาวบ้านที่อยากให้ “คนจน” ชนะจึงใจจดใจจ่อกับคะแนนที่เพิ่มขึ้นมาเรื่อย ๆ เมื่อผลคะแนนเลือกตั้งมาถึงหน่วยเลือกตั้งที่ 10 คะแนนของ “คนจน” นำ “คนรวย” อยู่ 896 ต่อ 851 ญาติมิตรของ “คนจน” ก็หลั่งไหลมาเอาใจช่วยที่บ้านของผู้ลงสมัครหน้าตาขึ้น สุราอาหารที่เตรียมไว้เลี้ยงฉลองเมื่อทราบผลการชนะจะถูกไล่เลียงมาทันที แต่ในที่สุดเมื่อผลคะแนนรวม 12 หน่วยเลือกตั้งผู้สมัครหมายเลข 7 ได้คะแนนมาเป็น 10 สร้างความผิดหวังให้กับชาวบ้านที่ให้อำนาจใจและตัวผู้สมัครเองอย่างมาก บ้านของผู้สมัครที่คึกคัก มีเสียงโห่ร้องด้วยความยินดีตั้งแต่หัวค่ำเมื่อมีคะแนนนำ กลับเงียบเหงากว่าทุกคืนที่ผ่านมา มีเพียงเสียงตีฆ้องของพ่ออุ้ยที่เดินกลับวัดเพื่อนำฆ้องไปคั่นดังกังวาลอย่างโดดเดี่ยว

แน่นอนว่าบรรยากาศของทางบ้านเหนือเป็นไปในทางตรงกันข้าม งานเลี้ยงฉลองมีขึ้นอย่างคึกคัก ทุกคนดื่มกินอย่างเต็มที่ เสียงเพลงจากเครื่องขยายเสียงดังลอยมาจนถึงกลุ่มบ้านใต้ญาติสนิทมิตรสหายและเพื่อนบ้านของผู้ได้รับการเลือกตั้งต่างมาแสดงความยินดีกันถ้วนหน้า งานฉลองมีถึงค่อนรุ่ง ผู้มาร่วมงานต่างแยกย้ายกลับไปพักผ่อนด้วยความปิติยินดี

การหาเสียงของชาวบ้านสันเวียงเหนือ และ สันเวียงใต้ เป็นการช่วยเหลือกันและกันอย่างจริงจัง เพราะความผูกพันทางเครือญาติเป็นขั้นแรก และความเป็นคนบ้านเดียวกันเป็นขั้นต่อมา นอกจากนี้ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ก็มีส่วนอย่างมากในการหาเสียงและสร้างฐานคะแนนทางการเมือง โดยเฉพาะในกรณีของผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งหมายเลข 4 และสำหรับผู้สนับสนุนหมายเลข 7 อาจเรียกได้ว่าเป็นการแสดงออกถึงสำนึกของความเป็นพวก “คนจน” ด้วยกันได้อีกด้วย การช่วยกันหาเสียงของชาวบ้านก่อนวันลงคะแนนเลือกตั้งหนึ่งสัปดาห์ สามารถมองได้ในแง่

เป็นการระดมทรัพยากรจากชุมชนเพื่อเป้าหมายทางการเมือง กล่าวคือเครือข่าย เพื่อนบ้าน และ ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับผู้ลงสมัครในแง่ของการอุปถัมภ์ จะรวบรวมรถกระบะเท่าที่มีอยู่ (และใน หมู่บ้านก็มีรถกระบะหลายสิบคัน เพราะเป็นอุปกรณ์การเลี้ยงชีพอย่างหนึ่งของผู้รับเหมารายย่อย ที่ใช้รับส่งคนงานก่อสร้าง) บรรทุกชาวบ้านที่อาสาช่วยหาเสียงตระเวนไปรอบ ๆ ตำบล แจก ใบปลิวแนะนำหมายเลขที่ลงสมัคร ขอความกรุณาจากชาวบ้านในหมู่บ้านต่าง ๆ ช่วยพิจารณาลง คะแนนให้กับผู้ที่ตนสนับสนุน ตลอดเวลาหนึ่งสัปดาห์ก่อนวันลงคะแนนเสียงผู้สนับสนุนเหล่านี้ สละเวลา เงินทอง ที่ตนควรจะได้ให้กับผู้ที่ตนสนับสนุนในรูปของค่าน้ำมันรถ รายได้จากการ ทำงานที่ขาดไป และแรงกายแรงใจที่พวกเขามอบให้ญาติมิตรเพื่อนบ้านของเขา ดังเช่นชาวบ้าน คนหนึ่งกล่าวว่าตนและสามีไปช่วยเขาหาเสียงเช่นกัน โดยนำรถกระบะไปช่วยและเป็น คนออกเงินค่าน้ำมันรถเอง สามีของเธอยอมขาดงานทั้งสัปดาห์เพื่อช่วยญาติ (ญาติสนิททางฝ่าย เธอ) หาเสียง ส่วนตัวเธอนั้นก็ฝากลูกน้อยให้พ่อกับแม่ช่วยดูแลในระหว่างที่เธอไปตระเวนหาเสียง ด้วย

ผู้สมัครหมายเลข 4 เป็นผู้มีฐานะดีคนหนึ่งหมู่บ้าน เขามีบริษัทรับเหมาก่อสร้างที่ใหญ่และมั่นคงมากที่สุดในหมู่บ้าน และมีลูกน้องซึ่งเป็นผู้ชายในหมู่บ้านทั้งที่เป็นผู้รับเหมาราย ย่อยและกรรมกรก่อสร้างทั่วไปอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ งานหาเสียงเป็นการตรวจสอบความภักดี ของลูกน้องได้เป็นอย่างดี รวมทั้งการเป็นคนที่อยู่ในตระกูลใหญ่และมีฐานะ ทำให้ฐานคะแนน เสียงของเขาไม่เพียงแต่อยู่ในชุมชนซึ่งครอบคลุมพื้นที่ทั้งบ้านเหนือและบ้านใต้เท่านั้น แต่ยังขยาย ฐานเสียงไปยังหมู่บ้านข้างเคียง (บ้านป่าหลวง) อีกด้วย

อย่างไรก็ตามการแยกตัว “คนรวย” “คนจน” ระหว่างคนในชุมชนก็ไม่ได้ทำให้ ความสัมพันธ์ภายในชุมชนแตกแยกอย่างหนัก สังเกตได้จากวิธีการลงคะแนนเสียงซึ่งสามารถกา กบาทเลือกได้ถึง 9 หมายเลข ผู้ที่ลงคะแนนให้กับผู้สมัครหมายเลข 7 ก็ลงคะแนนให้กับผู้ลงสมัคร หมายเลข 4 ด้วยเช่นกัน แต่ผู้ลงสมัครหมายเลข 3 และ 5 ซึ่งไม่เต็มใจให้หมายเลข 7 เข้ากลุ่มด้วย นั้นจะได้คะแนนเสียงจากชาวบ้านสันเวียงทั้งเหนือและใต้น้อยกว่าที่ควรจะได้ การต่อต้านคนรวยที่ ดูถูกคนจนแสดงออกให้เห็นจากการลงคะแนนเลือกตั้ง ซึ่งเป็นการโต้ตอบอย่างทันควันและโจ่งแจ้ง

กระบวนการเลือกตั้งทางการเมืองอาจถูกมองว่าเป็นเรื่องของผู้ชาย แต่ถ้าพิจารณาถึง การมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้หญิงแล้ว จะพบว่าตลอดกระบวนการตั้งแต่หาเสียง ลงคะแนน ล้วนผลการลงคะแนน จัดงานเลี้ยง ผู้หญิงจะมีส่วนร่วมพอ ๆ กันกับผู้ชาย และเมื่อพิจารณาฐาน คะแนนเสียงแล้ว จะพบว่าผู้หญิงมีความสำคัญอย่างมากในแง่ของการเป็นผู้สร้างและสืบทอด ความเป็นกลุ่มก้อนของคนในชุมชน กล่าวคือจุดที่นำสังเกตของผู้ได้รับการเลือกตั้งหมายเลข 4 มี

ความเกี่ยวข้องกับเครือญาติพี่น้องของเขาที่เป็นหญิง หลายคนล้วนเป็นและเคยเป็น ผู้หญิงในระดับ “หัวหน้า” ของกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้ารับเหมาช่วงในชุมชน ผู้รับเหมาช่วงกลุ่มที่หนึ่งและพี่สาวของเธอซึ่งเคยเป็นผู้รับเหมาช่วงมาก่อนเป็นลูกพี่น้องของเขา ส่วนตัวเขาเองก็มีน้องสาวที่เคยเป็นผู้รับเหมาช่วง นอกจากนี้ญาติพี่น้องอีกคนหนึ่งก็เคยเป็นผู้รับเหมาตัดเย็บเสื้อผ้ารับเหมาช่วงด้วยเช่นกัน ดังนั้นเครือข่ายทางสังคมของผู้หญิงที่ผู้ลงสมัครหมายเลข 4 เกี่ยวข้องด้วยก็จะช่วยเสริมความแข็งแกร่งของฐานคะแนนเสียงได้เป็นอย่างดี

สิ่งที่พิสูจน์ข้อสังเกตดังกล่าวเห็นได้จากการมาร่วมงานเลี้ยงฉลองในคืนเลือกตั้งของผู้หญิงเหล่านี้ เมื่อเปรียบเทียบกับเครือข่ายทางสังคมของผู้หญิงที่เกี่ยวข้องกับผู้ลงสมัครการเลือกตั้งหมายเลข 7 พบว่าผู้หญิงส่วนใหญ่ที่ให้การสนับสนุนเขาเป็นช่างเย็บผ้าที่ทำงานแยกตัวอยู่ตามบ้านของตนเอง (และส่วนใหญ่เป็นโสด) มีเฉพาะพี่สาวของเขาเท่านั้นที่ทำงานเป็นช่างเย็บผ้าของกลุ่มที่สอง แต่ก็มีฐานะเป็นเพียงลูกน้องไม่ใช่หัวหน้าหรือผู้รับเหมาช่วง ผู้ศึกษาใคร่จะจินตนาการไกลออกไปอีกสักหน่อยว่า เมื่อนักการเมืองท้องถิ่นผู้รับหน้าที่ทำงาน เครือญาติที่เป็นหญิงและเครือข่ายทางสังคมของพวกเขาจะเป็นแรงผลักดันในการพัฒนาไม่น้อยกว่าชาย ซึ่งเป็นทั้งผู้อยู่ใต้การอุปถัมภ์ของเขาและเครือญาติ เพราะภาพของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของผู้หญิงในฐานะของกลุ่มแม่บ้าน ของชุมชนแห่งนี้เด่นชัดมากกว่าชายซึ่งไม่มีกลุ่มจัดตั้งอย่างเป็นทางการ ระดมแรงงานเพื่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ มักมีผู้หญิงเป็นหลักเสมอ แม้แต่การเรียกร้องการขุดลอกเหมืองฝายของชุมชนผู้รับน้ำหลายหมู่บ้าน ซึ่งถูกเจ้าของที่ดินจากต่างถิ่นถมดินทับทางเดินน้ำของลำเหมืองด้วยอ้างว่าเป็นเขตที่ดินที่ตนถือครองอยู่ ผู้หญิงในชุมชนแห่งนี้ก็มีการตื่นตัวและระดมกำลังปิดถนนร่วมกับชาย เพื่อสร้างแรงกดดันให้เจ้าที่ดินต่างถิ่นผู้มีอิทธิพลทางการเมืองระดับประเทศยอมทำตามคำเรียกร้อง และก็สมารถทำได้เป็นผลสำเร็จ

4 การกระจายทรัพยากรระหว่างผู้หญิงต่างกลุ่มฐานะ

การเล่นแชร์เป็นช่องทางหนึ่งในการเข้าถึงทรัพยากรนอกครัวเรือนของผู้หญิงเย็บผ้า ซึ่งพวกเธอสามารถจัดหาเงินสดก้อนใหญ่ได้จากการหมุนเวียนเงินนอกระบบ รายได้ที่จำกัดของพวกเธอและสามีไม่เพียงพอต่อการจัดหาเงินก้อนจำนวนมากมาใช้จ่ายได้อย่างรวดเร็วเมื่อถึงคราวจำเป็น ดังนั้นการเล่นแชร์จึงเป็นการรวมตัวกันของผู้หญิงเย็บผ้าสำเร็จรูปในทางการเงินที่ควบคู่ไปกับการทำงานรับจ้างโดยอาศัยความไว้วางใจกัน และการทราบถึงภาวะทางการเงินของสมาชิกที่พวกเธอต่างก็รับรู้ถึงความเป็นไปเป็นอย่างดีเนื่องจากเป็นคนในชุมชนเดียวกันและทำงานร่วมกัน การตรวจสอบพฤติกรรมของสมาชิกแต่ละคนสามารถทำได้ และหากมีผู้ใดไม่

ปฏิบัติตามกฎของกลุ่มก็เท่ากับถูกลดความน่าเชื่อถือลงไปทันที เนื่องจากระบบการเล่นแชร์นี้มีการตรวจสอบโดยคนในชุมชน เครือข่ายของผู้หญิงซึ่งประกอบด้วยคนต่างฐานะจะผสมผสานอยู่ในวงแชร์ เท่ากับเป็นการจัดสรรและกระจายทรัพยากรในหมู่สมาชิกให้มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรอย่างเท่าเทียมกัน แต่เมื่อใดที่เกิดการผิดกติกาขึ้น หัวหน้าวงแชร์หรือที่เรียกกันว่าเท้าแชร์ ซึ่งเป็นผู้มีฐานะดีและน่าเชื่อถือของผู้หญิงในเครือข่ายก็อาจจะปลื้งตัวออกมาสร้างเครือข่ายกับกลุ่มผู้หญิงที่มีฐานะใกล้เคียงกันมากกว่าเพื่อลดความเสี่ยงในการเล่นแชร์ที่ไม่สามารถควบคุมสมาชิกจำนวนมากได้ ดังที่เท้าแชร์รายหนึ่งกล่าวว่า “เล่นแชร์เงินเย็นสบายใจกว่า แต่ไม่ค่อยมีคนอยากเปี่ย เพราะแต่ละคนไม่ค่อยจะเดือดร้อนเรื่องเงินกัน”

เท้าแชร์หรือผู้จัดการการเงินของกลุ่มจะเป็นผู้หญิงที่ได้รับความเชื่อถือและไว้วางใจจากลูกแชร์ ซึ่งมักเป็นผู้หญิงในระดับหัวหน้า กล่าวคือเป็นผู้รับเหมาช่วง หรืออดีตผู้รับเหมาช่วง (ซึ่งมักจะเป็นคนที่มีฐานะทางการเงินค่อนข้างดี) ที่มีความจำเป็นต้องใช้เงินหมุนเวียนก้อนใหญ่ เท้าแชร์จะได้รับอภิสิทธิ์ได้เงินก้อนแรกไปใช้จ่ายก่อนโดยไม่ต้องเสียดอกเบี้ย แต่ต้องมีหน้าที่รับผิดชอบติดตามรวบรวมเงินจากลูกแชร์มาให้ครบจำนวนที่ลูกแชร์ทุกราย “เปี่ย” ไปใช้โดยผู้ที่ได้เงินไปใช้นั้นจะต้องแข่งขันกับลูกแชร์รายอื่น ๆ ที่มีความต้องการใช้เงินในงวดเดียวกันและเป็นผู้ที่แสดงความจำนงว่าจะให้ดอกเบี้ยสูงสุด กรณีที่ลูกแชร์ไม่ส่งเงินค่าแชร์ตรงตามเวลาเท้าแชร์จะต้องแสดงความรับผิดชอบโดยการนำเงินของตนเองออกไปก่อน หรือในกรณีที่ลูกแชร์บางรายไม่ยอมส่งเงินหลังจากที่เปี่ยเงินไปใช้แล้วเท้าแชร์ก็ต้องเป็นผู้รับผิดชอบนำเงินมาจ่ายให้ครบ ดังนั้นความน่าเชื่อถือของเท้าแชร์จึงเป็นเรื่องสำคัญสำหรับการเงินนอกระบบ แชร์วงหนึ่งจะมีลูกแชร์เล่นถึง 30 กว่ามือ มือละ 200 - 300 บาท การส่งค่าแชร์แบ่งเป็นงวด ๆ มีทั้งเดือนละงวด และวีคละงวด เงินจากการเปี่ยแชร์จะถูกนำไปใช้จ่ายในหลายทิศทาง เช่น ซื้อจักรเย็บผ้า ซื้อจักรเย็บยนต์ บ้างก็นำไปสมทบเป็นค่าจ้างแรงงานในการทำนา บ้างก็เป็นค่าเล่าเรียนลูก ฯลฯ สำหรับหญิงโสดส่วนใหญ่จะนำเงินไปซื้อจักรเย็บผ้าและใช้หนี้

ระบบการเงินของชุมชนพื้นที่ศึกษาเป็นระบบรายได้ที่เรียกว่า “วีค” กล่าวคือแรงงานรับจ้างไม่ว่าจะเป็นแรงงานในระบบ (รับจ้างตามโรงงาน) หรือนอกระบบ (เช่นงานที่รับมาทำที่บ้าน และงานก่อสร้าง) จะได้รับค่าจ้างทุก ๆ สองสัปดาห์ โดยค่าจ้างจะคิดเป็นรายวันหรือรายชิ้นงานแล้วแต่กรณีไปซึ่งเรียกว่าได้ค่าแรงเป็นวีค ดังนั้นการหมุนเวียนเงินตราภายในชุมชนก็จะเป็นไปตามลักษณะรายได้ของคนส่วนใหญ่ในที่นี้คือแรงงานรับจ้างก่อสร้างและแรงงานตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูป

ทำไมคนที่เล่นแชร์ส่วนใหญ่จึงเป็นผู้หญิง? ความจริงแล้วในชุมชนไม่ได้มีการเล่นแชร์กันแต่ในกลุ่มของผู้หญิงเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปเท่านั้น ยังมีกลุ่ม “ปาว” ก็เล่นแชร์ด้วยเช่นกัน กลุ่มปาวนั้นเป็นชายโสดที่ทำงานแล้วและรวมกลุ่มกันเล่นแชร์เพื่อซื้อของใช้ เช่นจักรยานยนต์ หรือต้องการเงินก้อนจำนวนหนึ่งสำหรับไปสมทบค่าใช้จ่ายบางอย่างกับครอบครัวของพ่อแม่ ส่วนกลุ่มหญิงที่เย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปนั้นจะเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด เนื่องจากส่วนใหญ่ถ้าเป็นหญิงที่แต่งงานแล้วก็จะเล่นแชร์ในนามของครอบครัว ซึ่งเท่ากับว่าถ้าภรรยาเล่นแชร์ สามีก็ไม่ต้องเล่นซ้ำซ้อนกันอีก และการที่ผู้หญิงเป็นผู้จัดการการเงินของครอบครัว พวกเธอจึงรับหน้าที่จัดการเงินในส่วนนี้เสียเอง ขณะเดียวกันจากการทำงานเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปอยู่ในชุมชนพวกเธอสามารถรับรู้ความเป็นไปทางการเงินของเพื่อนร่วมงานและผู้หญิงกลุ่มอื่น ๆ ที่ทำงานแบบเดียวกัน แท้จริงก็มีส่วนสำคัญอย่างมากที่มีส่วนในการกำหนดสมาชิกถูกแชร์ว่าจะต้องเป็นหญิงเย็บผ้า เนื่องจากเป็นการควบคุมดูแลในแวดวงที่แชร์สามารถกระทำได้ สิ่งที่ผู้หญิงตระหนักและกล่าวถึงเสมอคือ การใช้เงิน “เลอะเทอะ” ของสามี ผู้หญิงต้องเป็นคน “คุม” อาจกล่าวได้ว่าสิทธิและหน้าที่ของผู้หญิงจะเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางในด้านการควบคุมจัดการการเงินภายในครอบครัว ซึ่งไม่ได้ปรากฏออกมาในรูปของการเล่นแชร์เท่านั้น แต่ยังปรากฏเป็นที่ยอมรับกันทั้งในหมู่ชายและหญิงที่จะต้องนำเงินรายได้ของตนมาให้ภรรยาเป็นผู้เก็บ และเมื่อต้องการจะใช้เงินจึงร้องขอจากภรรยาเป็นคราว ๆ ไป แม้จะไม่ทราบว่าเป็นเงินที่สามีหามาได้และมอบให้อยู่ในความดูแลของภรณานั้นมีสัดส่วนมากหรือน้อยกว่าส่วนที่สามีเก็บไว้ใช้เอง รายได้ในที่นี้เป็นรายได้จากค่าแรงของสามีและจากการขายข้าวซึ่งสามีเป็นแรงงานหลักในการทำนา ดังที่ผู้หญิงเย็บผ้ากล่าวกันจนเป็นคำขวัญว่า “งานของพี่เงินของน้อง”

ส่วนการกู้ยืมเงินลงทุนทำการเกษตรชาวบ้านส่วนใหญ่จะกู้ยืมจากพ่อค้าในรูปของการซื้อสินค้าเงินเชื่อ เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตได้แล้วจึงนำเงินที่ได้จากการขายผลผลิตมาจ่ายให้แก่พ่อค้าในราคาเงินต้นพร้อมดอกเบี้ย คราวเรือนชาวนาที่สามารถซื้อในรูปเงินสดก็เท่ากับว่าพวกเขาลงทุนในส่วนนี้ต่ำกว่าชาวนารายอื่น การเล่นแชร์เป็นช่องทางหนึ่งในการเข้าถึงทรัพยากรนอกครัวเรือนของผู้หญิงเย็บผ้า ซึ่งพวกเธอสามารถจัดหาเงินสดก้อนใหญ่ได้จากการหมุนเวียนเงินในระบบ นอกเหนือจากการกู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และธนาคารพาณิชย์ ซึ่งเป็นแหล่งเงินทุนในระบบที่มีขั้นตอนทางกฎหมายที่ยุ่งยาก และชาวบ้านที่มีความจำเป็นจะใช้เงินก้อนใหญ่เท่านั้นจึงจะเลือกใช้ระบบเงินกู้จากธนาคารโดยมีโฉนดที่ดินเป็นประกัน เงินก้อนดังกล่าวอาจถูกนำมาใช้ในการลงทุนทำการค้า และการทำเกษตรเชิงพาณิชย์ ซึ่งมีชาวบ้านน้อยรายที่เป็นผู้ประกอบการจะกู้เงินจากแหล่งเงินทุนส่วนนี้ ส่วนนายทุนเงินกู้ในชุมชนก็มีอยู่ไม่กี่

รายและคิดดอกเบี้ยในอัตราร้อยละ 5 บาทต่อเดือน ซึ่งเป็นอัตราสูง กรณีที่ครัวเรือนมีความต้องการใช้จ่ายเงินก้อนไม่ใหญ่นักก็จะเลือกเล่นแชร์ แชร์วงหนึ่งมีลูกแชร์ประมาณ 30 กว่าคน แต่รอบของการเล่นแชร์ต้องใช้เวลา 2 - 3 ปี ซึ่งนับว่าเป็นเงินหมุนเวียนระยะยาวที่ผูกพันสมาชิกเหล่านี้เข้าไว้ด้วยกัน

การเล่นแชร์จึงเป็นยุทธวิธีหนึ่งที่ผู้หญิงต่างฐานะจะเข้าถึงและจัดการทรัพยากรโดยอาศัยความสัมพันธ์ที่มีพื้นฐานของระบบเครือญาติและถิ่นฐาน รวมทั้งการเป็นบุคคลที่อยู่ในแวดวงอาชีพเดียวกันเป็นแกนกลาง บทบาทอันเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางในฐานะเป็นผู้จัดการการเงินของครอบครัวช่วยให้ผู้หญิงขึ้นมาอยู่บนแถวหน้าของบุคคลที่เป็นที่พึ่งของครอบครัวที่มีส่วนสำคัญในการนำพาครอบครัวให้อยู่รอดได้ (อาจเรียกได้ว่าเด่นชัดกว่าผู้ชายถ้าดูในมิติของสิทธิอำนาจในการจัดการการเงิน)

ทั้งสี่หัวข้อที่กล่าวมาสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน ตั้งแต่ระดับครอบครัว เครือญาติ และระดับชุมชน ที่อาศัยการสร้างพันธะทางสังคมผ่านความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีฐานะแตกต่างกัน และความสัมพันธ์ต่างตอบแทน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงการแลกเปลี่ยนในระดับเท่าเทียมกันดังจะเห็นได้ชัดเจนจากการแลกเปลี่ยนแรงงานในการเกษตร และการไปช่วยงานบุญประเพณีของครอบครัว เพื่อระดมความร่วมมือจากบุคคลที่อยู่ในเครือข่าย ซึ่งเป็นกลยุทธในการสร้างความเข้มแข็งของผู้หญิง และกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างเพศหญิงด้วยกันเอง และระหว่างเพศหญิงกับเพศชาย นอกจากนี้ กรณีตัวอย่างในสี่หัวข้อที่ยกมาข้างต้นได้ชี้ให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ของผู้หญิงที่ทำงานในกลุ่มรับเหมาช่วงนั้นมีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับมิติเชิงการผลิต (การผลิตข้าว และผลิตสินค้าอุตสาหกรรม) เชิงสังคม และเชิงการเมือง

แนวคิดเรื่องความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ซึ่งในที่นี้มีบทบาทอย่างมากในฐานะที่เป็นกลยุทธและเป็นกลไกในการสร้างพันธะผูกพันระหว่างบุคคลที่อยู่ในเครือข่าย ธรรมชาติของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ได้สร้างคู่สัมพันธ์ที่ทั้งสองฝ่ายจะต้องเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับ และสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่มองเห็นได้ในกรณีศึกษาครั้งนี้ก็คือสิ่งที่เรียกว่า “การเลี้ยง” คำนี้มีความหมายที่ครอบคลุมกว้างกว่าการเลี้ยงดูบุตรเล็ก ๆ แต่จะหมายถึงการสร้างพันธะทางสังคมระหว่างคู่สัมพันธ์ ดังจะเห็นได้จากการเลี้ยงอาหารแขกที่มาร่วมงานศพ งานวันเกิด งานฉลองการได้รับเลือกตั้ง และแม้กระทั่งการรับเด็กไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม Esterik (1996) กล่าวถึง

“การเลี้ยง” ในความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ของไทยว่าเป็นสิ่งที่ทำให้เข้าใจถึงการเจรจาต่อรอง การแสดงอำนาจ และการจัดลำดับชั้น นอกจากนี้ยังเป็นเสมือนสิ่งแสดงความสนิทสนมใกล้ชิดระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้อยู่ใต้การอุปถัมภ์ด้วย ซึ่งเธอได้เสนอต่อไปอีกว่าการเลี้ยงนี้มีคุณค่าที่ฝังแน่นและยั่งยืนอย่างลึกซึ้งยิ่งกว่าเรื่องการเป็นแรงจูงใจในการแลกเปลี่ยนสินค้า และจริง ๆ แล้วการเลี้ยงยังเป็นกุญแจที่ไขไปสู่เรื่องของปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เนื่องจากแนวคิดนี้ประกอบไปด้วยแบบจำลองของการแลกเปลี่ยนที่มีอยู่หลากหลายลักษณะ

แนวความคิดเรื่องการเลี้ยงมีจุดเน้นสำคัญที่การให้อย่างกระตือรือร้นของบุคคลหรือสถาบัน ผ่านการจัดหาอาหารและการบริโภคร่วมกัน แนวความคิดดังกล่าวสามารถมองเห็นได้ดีที่สุดจากบริบทของการนำอาหารมาเป็นเครื่องมือในการแสดงถึงอำนาจและการควบคุม ชีวิตหลายระดับสามารถถูกควบคุมได้ด้วยการเลี้ยง ไม่ว่าจะเป็นพืช สัตว์ มนุษย์ และแม้กระทั่งผี (เช่นการเลี้ยงผีในพิธีกรรมต่าง ๆ ของภาคเหนือ-ผู้ศึกษา)

ในงานบุญต่าง ๆ งานเลี้ยงถูกจัดขึ้นเพื่อตอกย้ำความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น งานบุญประเพณีระดับครัวเรือนไม่ว่าจะเป็นงานศพ งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ จะต้องการความร่วมมือในการเตรียมอาหารถวายพระ และอาหารสำหรับแขกที่มาร่วมงาน ครัวเรือนที่จัดงานจะต้องการเงินช่วยเหลือ อาหาร และแรงงาน เพื่อเป็นทุนสำหรับการจัดงานเลี้ยงแก่คนในชุมชน ของขวัญหรือเงินช่วยเหลือนี้จะถูกบันทึกไว้อย่างรัดกุมเพื่อว่าในโอกาสต่อไป ครัวเรือนดังกล่าวจะได้นำไปช่วยงานของเพื่อนบ้านในจำนวนที่เท่ากันจำนวนของของขวัญ สิ่งของ หรือเงินช่วยเหลือ ที่เท่าเทียมกันในชุมชนชนบทไทย เป็นจุดเน้นสำคัญตามหลักของการแลกเปลี่ยนของขวัญ (gift exchange) ซึ่งจะตรงกันข้ามกับการแลกเปลี่ยนสินค้า การแลกเปลี่ยนอย่างสมมูลนี้สามารถยุติลงเมื่อได้ตอบแทนไปแล้ว เป็นการบ่งชี้ถึงการตัดสินใจของครัวเรือนว่าจะหยุดความสัมพันธ์กับคู่อุปถัมภ์ หรือบางที่อาจเป็นการเปลี่ยนความภักดีไปยังกลุ่มอื่น ซึ่งสนับสนุนความเห็นของ Hanks ในเรื่องของการเปลี่ยนย้ายฐานอำนาจการจัดชั้นในสังคมของชุมชนไทย อย่างไรก็ตามยังมียุทธวิธีอีกมากมายที่จะหลีกเลี่ยงความขัดแย้งดังกล่าว เช่นการส่งคนในครัวเรือนไปร่วมงานเลี้ยงแก่ทั้งสองบ้านงานอย่างละครึ่ง หรือการส่งอาหารไปสมทบยังบ้านงานทั้งสองเสียเลย หรือที่สะดวกที่สุดก็คือออกไปนอกหมู่บ้านในวันที่มีงานเลี้ยงของทั้งสองบ้าน (Esterik, 1996: 25-28)

ในบริบททางการเมือง การเลี้ยงยังคงเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความผูกพันทางสังคมให้แน่นแฟ้น และเพื่อเป็นการรักษาความสัมพันธ์ที่ถาวรเอาไว้ครัวเรือนก็จะต้องจัดงานเลี้ยงอย่างต่อเนื่องเพื่อตอกย้ำความผูกพัน ผู้นำท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นระดับหมู่บ้าน หรือระดับอำเภอ จะ

ต้องตระหนักถึงการเลี้ยงผู้สนับสนุนของตนเพื่อรักษาและได้มาซึ่งอำนาจ และผู้นำเหล่านี้ก็จะไม่สูญเสียอิทธิพลลงไปยังอย่างรวดเร็ว ลักษณะนี้จะตรงกันข้ามกับผู้หญิง เนื่องจากผู้หญิงโดยทั่วไปแล้วจะเป็นคนจัดการเรื่องการเงินของครอบครัว สิ่งนี้เป็นศักยภาพในทางขัดแย้งระหว่างความต้องการของผู้ชายที่จะให้ทรัพยากรของครัวเรือนเพื่อผลทางการเมือง แต่ผู้หญิงจะเป็นกังวลต่อเรื่องที่จะทำอย่างไรไม่ให้ทรัพยากรของครัวเรือนสูญเสียไป (Esterik, 1996: 34) ดังที่แม่บ้านในหมู่บ้านที่ทำการศึกษามักบ่นกันเสมอว่า สามีของตนชอบดื่มเหล้ากับเพื่อนฝูงมากเกินไป ใช้จ่ายฟุ่มเฟือยเกินฐานะ ขณะที่สามีมักจะอ้างว่าสิ่งที่พวกเขาทำนั้นคือการเข้าสังคม

5 สรุป

การสร้างเครือข่ายทางสังคมของผู้หญิง ที่อยู่นอกเหนืออาณาเขตของสถานที่ทำงานมีบทบาทสำคัญในมิติที่แสดงถึงศักยภาพในการเข้าถึงทรัพยากรนอกครัวเรือน ไม่ว่าจะเป็นแรงงานทำการผลิต เงินตรา และทรัพยากรอื่น ๆ เช่นที่ดิน สิ่งเหล่านี้แสดงถึงความสามารถของผู้หญิงในชุมชนถึงเมืองถึงชนบทในภาคเหนือของไทยในฐานะเป็น “ผู้กระทำ” ซึ่งมีวิถีจัดการและดำรงความสัมพันธ์ระหว่างเพศหญิงและเพศชายในทางที่เอื้อให้ตนเองสามารถเข้าถึงและจัดการทรัพยากรได้อย่างมีอิสระ เงื่อนไขของความร่วมมือระหว่างเพศหญิงในบริบทสังคมภาคเหนือจำเป็นต้องพิจารณาความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษของฝ่ายหญิงซึ่งมีลักษณะสำคัญตรงที่เป็น “การรักษา” รูปแบบการตกทอดมรดกที่ให้ประโยชน์แก่ผู้หญิงในการรับมรดก และดังนั้นจึงช่วยส่งเสริมให้มีการตั้งถิ่นที่อยู่ในบ้านหรือใกล้บ้านของฝ่ายหญิง... และการมีผีปู่ย่าทำให้เกิดความต่อเนื่องทางโครงสร้างในหมู่ผู้หญิง” (อ้างใน เจนนิเฟอร์ เกรย์, 2529: 55)

สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อโครงสร้างอำนาจระหว่างเพศหญิงและเพศชายของครอบครัว ดังที่ Rosaldo ได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อโครงสร้างทางอำนาจของครอบครัวขึ้นอยู่กับว่า มีการรวมกัน หรือแบ่งแยกกันระหว่างขอบเขตของงานบ้านกับการเมือง เพราะในสังคมที่ขอบเขตของงานบ้านและการเมืองเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อำนาจภายในกลุ่มงานบ้านระหว่างผู้ชายและผู้หญิงจะมีอยู่ร่วมกัน ยุทธวิธีของผู้หญิงจะเป็นการร่วมมือกันในกิจกรรมประจำวันต่าง ๆ (ดังแผนภาพปรากฏที่ได้จากการศึกษาข้างต้น-ผู้ศึกษา) ซึ่งตรงกันข้ามกับสังคมที่โครงสร้างอำนาจอยู่ในมือของผู้ชาย และขอบเขตของงานบ้านกับการเมืองแยกจากกัน และโครงสร้างของครอบครัวเป็นแบบครอบครัวขยาย ยุทธวิธีที่ผู้หญิงเลือกใช้คือการสร้างอิทธิพลอยู่เหนือผู้ชายส่งผลให้ภาพความขัดแย้งในหมู่เพศหญิงมีสูง (อ้างใน ปราณี, 2534: 60)

ด้วยเงื่อนไขทางวัฒนธรรมข้างต้นส่งผลให้กฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ของผู้หญิงในพื้นที่ศึกษามีลักษณะของการแลกเปลี่ยนและความร่วมมือ มากกว่าจะเป็นความขัดแย้ง ดังปรากฏในรูปของความสัมพันธ์ต่างตอบแทนในการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างครัวเรือน และการแลกเปลี่ยนแรงงานเมื่อมีการจัดงานบุญ หรืองานเลี้ยงสังสรรค์ นอกจากนี้ยังมีความสัมพันธ์เชิงการอุปถัมภ์ที่ปรากฏออกมาในรูปของ “การเลี้ยง” ซึ่งมีความหมายครอบคลุมถึงการสร้างความผูกพันระหว่างเครือญาติ เพื่อนบ้าน ที่มีฐานะแตกต่างกัน รวมทั้งมีความหมายที่แสดงถึงอำนาจเชิงการเมืองและความมีอิทธิพล ความสัมพันธ์เหล่านี้เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจชั้นพื้นฐานระหว่างคนในชุมชนทุกเพศทุกวัยที่มีรากฐานมาจากสังคมเกษตรกรรมและทำการผลิตแบบยังชีพ กระนั้นเมื่อมีการผนวกเศรษฐกิจของชุมชนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจรัฐ และผนวกโครงสร้างทางการเมืองของชุมชนเข้ากับอำนาจทางการเมืองของท้องถิ่น ส่งผลให้ความสัมพันธ์พื้นฐานถูกนำมาใช้อย่างซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากการผสมผสานเครือข่ายของเพศหญิงและเพศชายเข้าด้วยกันเพื่อผลทางการเมือง และการเล่นแซร์ซึ่งเป็นวิถีทางที่ผู้หญิงที่มีฐานะแตกต่างกัน (และมีสิทธิอำนาจในการเป็นผู้จัดการเรื่องการเงินของครอบครัว) จะสามารถระดมเงินทุนมาใช้จ่ายเมื่อถึงเวลาจำเป็น แสดงให้เห็นว่าเครือข่ายทางสังคมของผู้หญิงนั้นมีผลต่อการกระจายทรัพยากรของกลุ่มสมาชิก และยังมีผลให้อุปสรรคทางชนชั้นมีความยืดหยุ่นมากขึ้น เพราะได้เชื่อมโยงผู้หญิงที่อยู่ในฐานะแตกต่างกันเข้าไว้ด้วยกัน เครือข่ายทางสังคมของผู้หญิงไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่แต่จะเคลื่อนไหวไปตามสถานการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และมีความเกี่ยวโยงกับเรื่องเศรษฐกิจการเมือง และอุดมการณ์ทางวัฒนธรรม